ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ
ਕਿਸ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ?

ਲੇਖਕ

ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ

ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਿਸ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ?

51

ਲੇਖਕ

ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ
ਸ਼੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ (ਹਿਸਾਰ)

Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library

Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library has been created with the approval and personal blessings of Sri Satguru Uday Singh Ji. You can easily access the wealth of teaching, learning and research materials on Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library online, which until now have only been available to a handful of scholars and researchers.

This new Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library allows school children, students, researchers and armchair scholars anywhere in the world at any time to study and learn from the original documents.

As well as opening access to our historical pieces of world heritage, digitisation ensures the long-term protection and conservation of these fragile treasures. This is a significant milestone in the development of the Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-Library, but it is just a first step on a long road.

Please join with us in this remarkable transformation of the Library. You can share your books, magazines, pamphlets, photos, music, videos etc. This will ensure they are preserved for generations to come. Each item will be fully acknowledged.

To continue this work, we need your help

Your generous contribution and help will ensure that an ever-growing number of the Library's collections are conserved and digitised, and are made available to students, scholars, and readers the world over. The Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-Library collection is growing day by day and some rare and priceless books/magazines/manuscripts and other items have already been digitised.

We would like to thank all the contributors who have kindly provided items from their collections. This is appreciated by us now and many readers in the future.

Contact Details

For further information - please contact

Email: NamdhariElibrary@gmail.com

kirpal singh chana

ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਅਰੰਭ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨਵੀਨ ਪੰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—ਫਿਰ ਵੀ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਣੀਕ ਕਹਿਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਲਗ ਭਗ ਸਾਰਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਹੀ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਵੀ ਵਾਧਾ ਇਹ ਕਿ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚਲੇ ਅਤਿ ਨੇੜੇ ਦੇ ਕਾਲ—ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ -ਬਾਰੇ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਅੰਤਰ ਵਿਰੋਧ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਅੱਜ ਤੱਕ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੂਲ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ ਗ੍ਰੰਥ ਆਪਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਤੱਤ ਦਰਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਪਰਸਪਰ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਵਿਰੋਧ ਹੈ—ਤੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਇਹ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਛਿਆ ਮੁਤਾਬਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਇਤਿ-ਹਾਸਕਾਰ ਸੱਜਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਮੂਲ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋਰ ਰੰਗ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸਰਵੋਤਮ ਦਾਤ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵਿਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸੀਸ ਲਾਹ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਿਵਾਇਆ ਸੀ ਜਾਂ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਬਕਰੇ ਝਟਕਾਏ ਸਨ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਰੇ ਵੀ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਵਿਰੋਧ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਆਮ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹੋ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਵੀ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਖੰਡੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਰਦ ਦੀ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ-ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਟੇ ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗਾਗਰ ਵਿਚ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹੋਰ ਪਾਤਰ ਵਿਚ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਨੇ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜ਼ਰੂਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖੀ

ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਜੀ ਨੇ ਲਗ ਭਗ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕਿਤਾਬਚੇ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਰੇ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਕਿਤਾਬਚੇ ਨੂੰ ਹਰ ਜਗਿਆਸੂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤੇ ਖੋਜ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਨਿਰਣਾ ਕਰੇ ਕਿ 'ਖੰਡੇ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦਾਤੇ' ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ ਜਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ
ਸੰਪਾਦਕ
ਨਵਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ੧
੫-੩-੬੬

ਇਹ ਗੱਲ ਦੋ-ਤੇ-ਦੋ ਚਾਰ ਵਾਂਗ ਸਤਿ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰ-ਮਤ ਆਨੰਦ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਅਜ ਓਹ ਅਨੰਦ ਸਾਰੇ ਸਿਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਨਮਤੀ ਰੀਤ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਵਿਆਹ ਨਾ ਸਰਾਧ ਨਾ ਬਰਸੀ ਨਾ ਬਾਹਰਾ। ਸਿਵਾਇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੋਗ ਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਪੌਰਾਣਕ ਰੀਤ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਨਹੀਂ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਆਦਿ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਪਰੇਰਣਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਮਰਯਾਦਾ ਤੋਂ ਹੀ ਲਈ ਪਰ ਅਜ ਵੀ ਓਥੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਭਾਰਤ ਰੱਖਕ ਦੁਸ਼ਟ ਦਮਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਮਤ ਦਾ ਕਾਫੀ ਅਸਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਪੁਰਾ-ਤਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ 'ਭੰਗੂ' ਜਿਸਦੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸੰਪਾਦਤ ਕਰਕੇ ਬਲਕਿ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਟ ਵਢ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਰੈਸ 'ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈਸ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਛਾਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ—"ਅਰ ਕਈ ਥਾਈਂ ਇਸ ਕਾਹਲੀ ਕਰਕੇ ਅਰ ਟਾਵੇਂ ਥਾਈਂ ਆਖਯੇਪਕ ਦੇ ਆਭਾਸ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦਰੁਸਤੀ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਾਂ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਧਾਈ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ। ਵਿਥਿਆ ਅੰਕ (ਚ) ਛਾਪ ਪਹਿਲੀ ਮਾਰਚ ੧੯੧੪। ਜਿਸਦੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਰੀ ਸੁਧਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਖਯੇਪਕ ਭਾਵ ਵਾਧੂ ਜਾਂ ਨਕਲੀ ਆਭਾਸ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਪਰ ਜੋ ਓਨ੍ਹਾ ਦੀ ਇਸ ਸੁਧਾਈ ਰੂਪ ਕਾਂਟ ਛਾਂਟ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਓਨ੍ਹਾਂ ਸਹੀ ਕਰਕੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਮਤ ਦਾ ਗਲਬਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਸਮੇਂ ਦੁਸ਼ਟ ਦਮਨ ਦਸਮੇਸ਼ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਵੀ ਉਸਤੋਂ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਉਠ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਪੰਡਤ ਤੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਸੱਦ ਕੇ ਮਹੂਰਤ ਕਢਾ

ਕੇ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ—

ਇਤਨੀ ਬਾਤ ਬਿਚਾਰ ਕਰ
ਹੁਤੀ ਬਾਤ ਲਈ ਚੀਨ।
ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਹਿ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸ ਗੜ੍ਹ
ਉਦਮ ਸੋਊ ਕੀਨ। ੩੭।
ਸੱਦ ਪੰਡਤ ਬਡ ਜੋਤਕੀ
ਮਹੂਰਤ ਖੂਬ ਕਢਾਏ।
ਖੜੇ ਕੀਏ ਭੁਜੰਗੀ ਛਾਂਟ ਪੰਜ
ਪੰਜੇ ਜਾਤ ਗਿਣਾਇ। ੩੮।

[ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੰਨਾ ੩੯]

ਜਦ ਸਰਬ ਕਲਾ ਸਮਰਥ ਗੁਰੂ ਦੇਵ ਜੀ ਵੀ ਪੰਡਤ ਤੇ ਬਡਜੋਤਕੀ-ਜੋਤਸ਼ੀ-ਸੱਦਕੇ ਮਹੂਰਤ ਕਢਾ ਕੇ ਹੀ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਦ ਹੋਰ ਅ ਮ ਸਿਖ ਤੇ ਜੋ ਪੌਰਾਣਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ ਤੇ ਅਜ ਵੀ ਨਾਮਧਾ-ਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਅਖ ਪਰੋਖ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੁਖ!

ਅਜ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਹ ਨਹੀਂ, ਅਜ ਤੇ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਏਹੀ ਦੱਸਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਜ ਮਰਯਾਦਾ ਅਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੀ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਦੀ ਤੇ ਅਜੋਕੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਨਿਰਨਾ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਇੰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਆਪ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਚਤ 'ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ' ਵਿਚੋਂ ਸੰਖੇਪ ਤੌਰ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਮਰੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੁਨਾਣ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-

ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਮਧ ਬਹੁ ਕਹੀ ।
ਕਹੀ ਚਾਹੀਯੈ ਜੋ ਉਸਤੇ ਰਹੀ
ਯਾਂਤੇ ਬਹੁਤ ਨਾ ਕਹੂੰ ਪਸਾਰਾ ।
ਬਹੁਤ ਪਸਾਰੈ ਹੋਇ ਗ੍ਰੰਥ ਭਾਰਾ ।
ਬਹੁਤ ਹੋਇ ਜਿਸ ਸੁਨਨੈ ਹੇਤ ।
ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਤੈ ਸੋ ਲਵੇ ਭੇਤ ।
[ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੰਨਾ ੪੯]

ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਦੀ ਹੀ ਗਵਾਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਰਚਨ ਹਾਰ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸ ਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਹੰਤ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹਾਲ ਡਿਠਾ ਸੀ ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਪਰ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਕਿਹੜੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ਇਹ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ।

ਹ੍ਵੈ ਕਰ ਉਦਾਸ । ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਗਾਸ
ਕਰਣਾ ਅਗਾਰ, ਸਤਿਗੁਰ ਦਯਾਰ ।
ਆਗਯਾ ਅਕਾਲ, ਮਾਨੀ ਬਿਸਾਲ ।

ਦੇਵੀ ਚਰਿਤ੍ਰ । ਉਰ ਧਰ ਬਚਿਤ੍ਰ
ਨਿਜ ਜੋਤ ਧਾਰ । ਕੀਨੋ ਦਯਾਰ ।
ਅਸਧੁਜ ਸੁ ਪੰਥ । ਦੈ ਸਰਬ ਸੰਥ ।
ਪੜ ਕਰ ਸੁਮੰਤ੍ਰ । ਨਾਨਾ ਇਕੰਤ੍ਰ ।
ਕਰ ਸੁਧ ਬੁਧ । ਭਯੋ ਪੂਰ ਸੁਧ ।
ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਬੂਢੇ ਸੁਮਤਿ ਯੋ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੀਰ ।
ਨਖ ਸਿਖ ਕਥਾ ਦਯਾਲ ਕੀ
ਬਰਨੀ ਸੁਖਦ ਸਰੀਰ ।
ਤਾਤੇ ਮਾਤਾ ਆਨ ਕਰ
ਦੀਸ ਪਤਾਸੇ ਡਾਰ ।
ਖੁਸ਼ੀ ਭਯੋ ਜਗਤੇਸ ਜੂ
ਐਸੋ ਚਰਿਤ੍ਰ ਨਿਹਾਰ ।
ਇਹ ਮਾਤਾ ਕੀਨੇ ਉਪਕਾਰਾ ।
ਜਾਨ ਖਾਲਸਾ ਆਦਿ ਕੁਮਾਰਾ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀਅਸ ਤਿਆਰਾ ।
ਪੁਨ ਅਰਦਾਸ ਕਰੀ ਬਿਸਤਾਰਾ ।
ਠਾਂਢ ਭਏ ਸਭ ਕਮਰ ਛਕਾਈ ।
ਤਿੰਨ ਪਾਚਨ ਕੇ ਅੱਗ੍ਰ ਸੁ ਆਈ ।
ਪੜ੍ਹੈ ਸਲੋਕ ਮੁਖ ਅਮੀ ਪਿਆਵੈ ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੁਖ ਬੋਲ ਬੁਲਾਵੈ ।
(ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਭਾਈ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਪੰਨਾ ੨੦੩)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ । ਹਾਂ ਏਨਾਂ ਜ਼ਰੂਰ

ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਪੜਿਆ ਸ਼ਾਇਦ 'ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਤੇ 'ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ' ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਹੈ ?

ਇਸ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਗਵਾਹੀ ਕਵੀ ਸੈਨਾ-ਪਤੀ ਰਚਿਤ 'ਦਸਮ ਗੁਰ ਸੋਭਾ' ਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਜੋ ਪਕੇ ਸਿੰਘ ਸਭੀਏ ਅਤੇ ਚੀਫ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਨ, ਨੇ ਕੀਤਾ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਭੂਮਕਾ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—"ਕੌਮ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਗੁਰ ਸੋਭਾ' ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ..................ਇਤਨਾ ਤਾਂ ਨਿਰ ਵਿਵਾਦ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿੱਖ (ਖਾਲਸਾ) ਕਵੀ ਸਨ ।" ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਇ ਨਾ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ 'ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ' ਦੇ ਮੁਖ ਪਤ੍ਰ 'ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਤ੍ਰ' ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਖੋਜੀ ਸ੍ਰੀ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੀਸਰਚ ਸਕਾਲਰ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਬਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ।

"ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਦਿਨ ਸੰਗਤ ਨੂੰ 'ਖਾਲਸਾ' ਬਣਾ ਕੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦੇਣ ਦਾ ਪਤਾ ਪਹਿਲ ਪ੍ਰਥਮੇ ਕਵੀ ਸੈਨਾ ਪਤੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੇ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਆਪਣੀ ਯਾ

ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਮਕਾਲੀ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਭੀ ਹਾਲਾਂ ਤਕ ਹਥ ਨਹੀਂ ਲਗੀ।

(ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਤ੍ਰ ਵੈਸਾਖ, ਜੇਠ, ਹਾੜ, ਸੰ: ੧੯੫੧ ਪੰਨਾ ੬)

ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਗਵਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਓਹ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਹੈ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ 'ੳ' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 'ੜ' ਤੀਕ ਕ੍ਰਮ ਬਧ ਕੀਤਾ। ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਉਂ ਹੈ:-

ਬੀਰਨ ਕਾ ਬਾਨਾ ਕਰ ਜੰਗ ਕਾ ਮਹਾਨਾ ਲਖ
ਕਟਿ ਮੈਂ ਕਛਹਿਰੇ ਅਛਹਿਰੇ ਧਰਾਇਕੇ।
ਪੋਸ਼ਸ਼ ਉਢਾਇ ਕਰਵਾਰੈਂ ਗੁਰ ਪਾਇ ਦੋਊ।
ਹਾਥ ਜੁਰਵਾਇ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਜਪਾਇ ਕੇ
ਪਾਇ ਲੋਹ ਬਾਸਨ ਮੈ ਜਲ ਮੈ ਪਤਾਸੇ ਖੰਡਾ
ਸੂਧ ਧਾਰ ਫੇਰ ਦੀਓ ਦੇਵੀ ਥਾ ਜੋ ਭਾਇਕੈ

ਪਾਚ ਪਾਚ ਪੌੜੀ ਪੜ
ਜਪੁਜੀ ਔ ਜਾਪ ਜੀ ਕੀ
ਦਸਹੂੰ ਸਵੱਯੇ ਪੁਨ
ਚੌਪਈ ਅਲਾਇਕੈ।
ਆਨੰਦ ਉਚਾਰ
ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੈ ਸੁਧਾਰ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਗੁਰ
ਐਸ ਬਿਧ ਕੀਨੋ ਹੈ ।
ਪ੍ਰਥਮ ਕਰਦ ਸਾਬ ਆਪ ਗੁਰ ਨਾਥ ਲੀਓ
ਪਾਛੇ ਆਛੇ ਆਪ ਪਾਚ ਸਿਖਨ ਕੇ ਦੀਨੋ ਹੈ ।
ਪਾਂਚ ਪਾਂਚ ਅੰਚੁਰੀ ਪਿਲਾਈ ਫਤੇ ਬੁਲਵਾਈ
ਤਿਯੋਂ ਹੀ ਫਿਰ ਸਿਰ ਪਰ ਨੈਨਨ ਪੈ ਚੀਨੋ ਹੈ ।
ਬਾਕੀ ਏਕ ਪਿਲਵਾਇਓ ਭੇਦ ਹੈ ਨਸਾਇਓ
ਏਕ ਜਾਤ ਸਭ ਕੋ ਬਨਾਯੋ ਭ੍ਰਮ ਛੀਨੋ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਪੰਜ ਪੰਜ ਪੌੜੀਆਂ ਜਪ ਤੇ ਜਾਪ ਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹੀ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਏਥੇ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਖੰਡੇ ਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸਗੋਂ ਕਰਦ ਦਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ—"ਖੰਡਾ ਸੁਧ ਧਾਰ ਫੇਰ ਦੀਓ ਦੇਵੀ ਥਾ ਜੋ ਭਾਇਕੈ।" ਲੋਹੇ ਦੇ ਬਰਤਨ ਵਿਚ ਜਲ ਤੇ ਪਤਾਸੇ ਪਾਇਕੇ ਓਹ ਖੰਡਾ ਫੇਰਿਆ ਜੋ ਦੇਵੀ ਨੇ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਪਣਾ ਲਿਖਿਆ ਆਪ ਹੀ ਭੁਲ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਦੇਵੀ ਖੰਡਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਰਦ ਹੀ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਛੇ ਆਪ ਸਾਫ ਲਿਖ ਆਏ ਹਨ ਕਿ-

ਪੁਨ ਇਕ ਲਘੁ ਕਿਰਪਾਨ ਦੈ
ਭਈ ਲੋਪ ਜਗ ਮਾਤ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰੀ ਅਨੰਦ ਮੈਂ
ਆਏ ਫਿਰ ਬਖਯਾਤ ।
[ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੰਨਾ ੧੫੩]

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਕਰਦ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾ ਪੂਰਾ 'ਜਪ' ਪੜ੍ਹਿਆ ਨਾ 'ਜਾਪ' ਸਗੋਂ ਪੰਜ ਪੰਜ ਪੌੜੀਆਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਫਿਰ 'ਪ੍ਰਥਮ ਕਰਦ ਸਾਥ ਆਪ ਗੁਰ ਨਾਥ ਲੀਓ' ਉਸੇ ਕਰਦ ਨਾਲ ਜੋ ਦੇਵੀ ਨੇ ਦਿਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਮੁਰਾਦ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਓਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਦਸਮੇਸ਼ ਸਵਾਮੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਸੀ ਓਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦਾਤੇ ਸਨ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਹੈ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੀ ਹਨ।

"ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ" ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਪਾਦਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ—(੧) ਸੈਨਾਪਤਿ ਤੋਂ ਚਾਲੀਕੁ ਸਾਲ ਬਾਦ ਸੰਮਤ ੧੮੦੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ' ਦਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਲੈਕੇ ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ 'ਕਲਾਲ' ਨੇ 'ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ' ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਿਆ ਹੈ।' ਪਰ ਕਥਾ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਸ਼ਹੀਦ' ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਕਰਵਾਈ ਹੈ, ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਨੌਵੇਂ ਅਧਿਆ ਵਿਚ 'ਸੀਸ ਭੇਟ' ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

ਦੋਹਰਾ—

ਉਤੇ ਲੋਕ ਭਾਖਈ ਇਤ ਪ੍ਰਭ ਯਾ ਬਿਧਿ ਠਾਨ।
ਨਿਕਸੇ ਤੰਬੂ ਤਾਹ ਤੇ ਸੰਗ ਸਿਖ ਸੁਖ ਮਾਨ।੨੩।

ਸ੍ਵੈਯਾ—

ਤਾਂ ਕਰ ਸੋਂ ਕਰ ਧਾਰ ਆਏ ਪੁਨਿ
ਬੈਠ ਸਿੰਘਾਸਨ ਕੋਤਕ ਹੇਰੇ।
ਧਨ ਧੰਨ ਕਰੈ ਨਰ ਨਾਰ ਤਬੈ
ਪੁਨਿ ਭੂਖਨ ਅਨਿਕ ਦਏ ਹਿਤ ਕੇਰੇ।
ਕੋਰ-ਮਯਾ ੧ ਕਰ ਆਪ ਸਮਾਨ
ਕਰੇ ਤਬ ਹੀ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਚੇਰੇ।
ਸਰਤਾ ਜਲ ੨ ਲੀਨ ਅਛੂਤ ਮੰਗਾਇਕੈ
ਪਾਤ੍ਰ-ਲੋਹ ਮੈ ਤਾ ਪ੍ਰਭ ਬੇਟੇ।੨੪।
ਪੜ੍ਹਤੇ ਸੁ ਉਦਾਸ ਹ੍ਵੈ ਮੰਤ੍ਰ ਕੋ ਪ੍ਰਭੁ
ਠਾਢੇ ਹੈ ਆਪ ਭਏ ਸੁ ਸਵੇਰੇ।
ਅਸ ਕੌਤਕ ਵੇਖ ਸੁ ਸਾਹਿਬ ਕੋ ਬਿਪ
'ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਪਾ'੩ ਬਿਧਿ ਯਾ ਲਖ ਪਾਈ।
ਮਾਤਾ ਕੇ ਤੀਰ ਗਯੋ ਤਬ ਧਾਇਕੈ
ਛੋਰ ੪ ਕਥਾ ਨਖ-ਸਿਖ ਸੁਨਾਈ।
ਖਾਲਸ ਪੰਥ ਕੋ ਆਦਰੁ ਅੰਤ ਸੁ
ਯਾ ਬਿਧਿ ਕੋ ਸੁਨਿ ਮਾਤ ਸੁ ਆਈ।
ਤਾਸ ਮੈਂ ਆਨ ਪਤਾਸੇ ਡਰੇ ਗਨ
ਪੇਖੇ ਸੁ ਮਹਲ ੫ ਕੋ ਬਾਤ ਅਲਾਈ।
ਤਾਤ ੬ ਅਰ ਮਾਤ ਕੀ ਅੰਸ ਭਈ ਅਬ
ਯਾ ਕਰ ਹੇਤ ਭਵੈ ਨਿਜ ਮਾਈ।
ਪ੍ਰੇਮ ਪਤਾਸੇ ਡਰੇ ਅਬ ਮਾਤ ਨੇ
ਯੌਂ ਅਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੋਦ ਧਰਾਈ।

"ਧੰਨ-ਧੰਨ" ਕਹੈਂ ਸਭ ਜਨ ਮਾਤ ਕੋ
"ਮਾਤਾ ਕੀਯੋ ਉਪਕਾਰ !" ਗਨਾਈ।
ਜਲ ਥਲ ਮੈਂ ਜੋਤਿ ਬਿਰਾਜਤ ਮਾਤ ਕੀ
ਯਾਹਿ ਕਥਾ ਸੁਨਕੈ ਚਿਤ ਚਾਈ।੨੬।

ਦੋਹਰਾ

'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਗੁਰੂ ਤਿਆਰ ਕਰਿ
ਕੈ ਅਰਦਾਸ ਕੀ ਰੀਤਿ।
ਠਾਢੇ ਕਮਰ ਛਕਾਇਕੈ
ਸਨਮੁਖ ਪੰਚ ਸੁਨੀਤ ।੨੭।

ਯਾਨੀ ਸਿਰਫ ਇਨਾ ਹੀ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲੋਹੇ ਦੇ ਬਾਟੇ ਵਿਚ ਨਦੀ ਦਾ ਸੁਚਾ ਜਲ ਮੰਗ਼ਵਾਇਆ। ਉਸ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਖੁਦ ਚੁਪ ਚਾਪ (ਉਦਾਸ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ) ਖੜੋਕੇ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗੇ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਘਰੋਂ ਪਤਾਸੇ ਲਿਆਕੇ ਉਸ ਬਾਟੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਤੇ । ਇਉਂ ਮਿਠਾ "ਅੰਮ੍ਰਿਤ" ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ।

(੨) ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ਨੇੜੇ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਬਾਬਾ ਸਰੂਪ ਦਾਸ 'ਭਲੇ' ਹਨ। ਆਪਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੩੩-੩੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ "ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼" ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਸੋਧ, ਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ 'ਖਾਲਸਾ' ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ੨੨੧ਵੀਂ ਸਾਖੀ 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਰ ਖੰਡੇ ਦੀ 'ਪਾਹੁਲ' ਦਾ ੨੨੬ਵੀਂ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ–

ਦੋਹਰਾ–ਨਵਤਨ ਪੰਥ ਮਿਰਜਾਦ ਧਰਿ

ਕਹੈ ਕਲਕੀ-ਧਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼।
ਸਸਿ ਕੇਸ ਨੀਲੰਬਰੀ
ਸਿੰਘ ਸੰਙ੍ਹਿਆ ੧ ਤੇਜ ਨਿਵਾਸ।੧।

ਚੌਪਈ–

ਇਕ ਤਸਟਾ ਚਮਚਾ ਲੋਹ ੨ ਮੰਗਾਇਆ।
ਤਾਂ ਮੈਂ ਖੰਡੇ ਇਸਨਾਨ ਕਰਾਇਆ।
"ਖੰਡੇ ਹੀ ਪਾਹੁਲ" ਭਈ ਤ੍ਰਿਆਰ।
ਤਬ ਸਿਖ ਮੁਖੀਏ ਪ੍ਰਭ ਲਏ ਹਕਾਰ।੨।
ਨਿਜ ਚਰਨ ਪਖਾਰ ੩ ਗਗਰੇ ਮੋ ਧਰਾ।
ਕਰ ਬੰਦ ਲਖੌਟਾ ਮੁਹਰ ੪ ਮੁਖ ਕਰਾ।
ਸਤ ਰੁਦ੍ਰ ੫ ਮਾਂਹਿ ਅਮਾਨ ਧਰਾਇਆ।
"ਖੰਡੇ ਕੀ ਪਾਹੁਲ" ਹੁਕਮ ਕਰਾਇਆ।੩।
ਤਬ ਪਾਚ ਚਮਚਾ ਮਹਾਂ ਤੇਜ ਧਰ ਪੀਆ।
ਜਿਮ ਅਗਸਤ ਆਚਮਨ ਕੀਆ।
ਪੁਨ ਪਾਹੁਲ ਦੇਨ ਸਿਖਨ ਕੋ ਲਾਗੇ।
ਤਬ ਕਹਾ ਮਾਤਾ ਸੰਗਤਿ ਸੁਖ ਪਾਗੇ।੭।
"ਅਬਹੀ ਤੇਜ ਨ ਸਕੇ ਸਹਾਰ।
ਕਰ ਕਿਰਪਾ ਅਵਰ ਕੁਛ ਹੋਇ ਉਪਚਾਰ।
ਤਬ ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਸਰੀ ਲਈ ਮੰਗਾਇ।
ਪੀਸਾਇ ਤਸਟੇ ਮੋ ਦੀਨੀ ਪਾਇ।੮।

(੩) ਬਾਬਾ ਭੱਲਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਹੀ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ "ਛਿਬਰ" ਹਨ। ਕ੍ਰੈਹ ਚੂੰਕਿ ਮਾਮਾ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਹੀਂ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬਾਂ ਵਲੋਂ 'ਸ੍ਰੀ

ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਥਾਪੇ ਗਏ ਪਹਿਲੇ
ਠੰਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ 'ਛਿਬਰ' ਦੇ ਪੁਤਰ ਹਨ।
ਇਸ ਲਈ ਉਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਇਤਬਾਰ ਜੋਗ
ਮੰਨਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:–

ਸੰਮਤ ਸਤਾਟਾ ਸੈ ਚਉਰੰਜਾ ਭਏ। ਦਿਨ ਚੇਤ੍ਰ
ਦੇ ਅਠਾਈ ਬਾਕੀ ਰਹੇ ਦਿਨ ਤ੍ਰੈ ਗੁਜਰੇ ਦੌਪਾ
ਸਿੰਘ ਬੁਲਾਇਆ। ਦਰਬਾਰ ਲਗਾ ਹੋਇਆ।
ਦੀਵਾਨ ਦੋਨੋ ਪਾਸ ਬਿਠਾਇਆ। ੩੧੬।

ਬਚਨ ਕੀਤਾ–
"ਕਟੋਰਾ ਜਲ ਦਾ ਸੁਚੇਤ ਕਰ ਲੈ ਆਉ।"
ਲੈ ਆਇਆ–
ਦਿਤੀ ਕਰਦ ਕਹਿਆ "ਹਿਲਾਉ"।
'ਜਪ' ਅਤੇ—
'ਅਨੰਦ' ਰਸਨੀ ਕਰ ਉਚਾਰ।
ਤਾਂ ਦੀਵਾਨ–"ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ"
ਹਥ ਜੋੜ ਖਲੋਤਾ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ। ੩੧੭

ਕਹਿਆ:–"ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ !'
'ਵਿਚ ਮਿਠਾ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਬਣੇ ਸੁਆਦ।'
ਬਚਨ ਕੀਤਾ:–
"ਲੈ ਆਉ ਧਰਮ ਚੰਦਾ ! ਪਤਾਸੇ ਪ੍ਰਸਾਦ।"
ਪਤਾਸੇ ਪਾਏ ਅਤੇ ਕਰਦ ਹਿਲਾਈ।
ਨਾਉ ਧਰਿਆ 'ਪਾਹੁਲ' ਇਹ ਪਾਹੁ ਲਗਾਈ।੩੧੮

[ਇਤਹਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ ਪੰਨਾਂ ੯-੧੦]

ਏਥੇ ਭਾਈ ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਪਣੇ ਵਡੇਰੇ ਚੋਪਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਕਰਦ ਜਲ ਵਿਚ ਹਲਵਾਇ ਕੇ 'ਜਪ' ਤੇ 'ਅਨੰਦ' ਪੜ੍ਹਕੇ ਹੀ ਪਾਹੁਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਖ ਭਰਦੇ ਹਨ ਇਸਤੋਂ ਅਗੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਤ੍ਰ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:-—

(੪) ਕਵਿ ਸੈਨਾ ਪਤਿ ਤੇ ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਚਲਦਿਆਂ ਸੰਮਤ ੧੮੫੪ ਬਿ: ਵਿਖੇ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸ ਗੜ੍ਹ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾਸਿੰਘ ਨੇ, 'ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾ: ੧੦' ਰਚਿਆ ਹੈ ਅਰ ਗਿਆ-ਰਵੇਂ ਅਧਿਆ ਵਿਚ ੨੯ਵੇਂ ਛੰਦ ਤੋਂ ੪੧ਵੇਂ ਤਕ ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦੀ ਹੀ ਤਸਦੀਕ ਕੀਤੀ ਹੈ।

(੫)ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਮਕਾਲੀ ਹੈ ਖੁਸ਼ਵਕਤ ਰਾਇ 'ਵਕਾਇਆ ਨਿਗਾਰ' ਸਰਕਾਰ ਅੰਗ-ਰੇਜ਼ੀ ਜਿਸਨੇ ਸੰਨ ੧੮੧੧ ਈ: (ਸੰਮਤ ੧੮੬੮ ਬਿ:) 'ਵਿਚ ਤਵਾਰੀਖ ਸਿਖਾਂ' (ਫਾਰਸੀ) ਲਿਖੀ ਹੈ। ਭਵਾਨੀ ਦਾ ਆਵਾਹਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾਕੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

ਅਜ਼ਾ ਰੋਜ਼ ਜ਼ੁਨਾਰ ਬ-ਸ਼ਿਕਸਤ ਵ ਲਿਬਾਸ।
ਨੀਲਗੂੰ ਅਖਤਯਾਰ ਕਰਦ, ਵ-ਜੇਵਰ ਆਹਨੀ।
ਗੁਜ਼ੀਦ ਵ ਵਜ਼ਾ ਗ਼ੈਰ ਮੁਕੱਰਰ ਨਮੂਦ।,
ਵ ਦੋ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਬਰ ਕਮਰ ਬਸਤ, ਵ
ਕਾਰਦ ਵ ਚਕ੍ਰ ਤਮੰਚਾ ਵ ਕਮਾਣ
ਵਗ਼ੈਰਾ ਹਰਬਾ ਹਾਇ ਆਹਨੀ ਬਰਖ਼ੁਦ

ਆਵੇਖਤ । ਵ ਦਸਤਾਰ ਬ-ਕਦਰ। ਯਕ ਦਸਤ ਦਰਾਜ਼ ਬਸਤਨ ਆਦਤ ਕਰਦ । ਵ ਇਵਜ਼ ਕਲਮਾ 'ਸਲਾਮ' 'ਫਤਿਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ' ਮੁਕੱਰਰ ਕਰਦ। ਬਜਾਇ ਬਾਂਗ ਸੁਬਹ ਵ ਸ਼ਾਮ ਸ਼ਬਦ। "ਅਕਾਲ ! ਅਕਾਲ !! ਬ-ਆਵਾਜ਼ ਬਲੰਦ। ਖਵਾਂਨਦਨ ਆਗਾਜ਼ ਨਮੂੰਦ। "ਗੁਰੂ ਗਬਿੰਦ ਸਿੰਘ" "ਖਾਲਸਾ" ਨਾਮੀਦ। ਵ ਅੱਵਲ ਪੰਜ ਕਸ ਸਿੰਘਰਾਬਰ ਵਜ਼ਾ ਖਟੇਵਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਦ । ਵ ਬਿਨਾਜ਼ਰ ਤਰਵੀਜ਼ ਤਸ਼ਹੀਰੁ ਤੌਹੀਦ ਮਿਲਹਿਤ ਖੁਦ ਰਹਸਮਿ ਆਤਿ ਦੀਨ ਵ ਆਈਨ ਮੁਕਰਰ ਸਾਖਤ । ਬ-ਦੀਂ ਤਫਸੀਲ ਕਿ–

ਪਾਇ ਖੁਦ ਰਾ ਬਿਸ਼ੁਸਤ, ਵਦਰਾਂ ਆਬ ਸ਼ੀਰੀ ਨੀ ਆਮੇਖ਼ਤਾ ਕਾਰਦ ਦਰ ਦਸਤ ਗਿਰਿਫਤਾ, ਦਰਾਂ ਆਬ ਮੇ ਰਾਂਦ, ਵ ਈ ਪੰਜ ਅਫ਼ਸੂਨ ਹਾਇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਖਾ ਦਰ ਕੁਤਬਤ ਤਸਨੀਫ ਸਵੈਯਾ ਖੁਦ ਰਾਮੇ ਖ੍ਵਾਦ, ਵ ਦਮ ਕਰਦ । ਵ ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਵਯਾਹਾਂ ਮਜ਼ਕੂਰ ਕੀ ਅੰਦ:—

ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਵਯਾ ਅੱਵਲ

ਸਰਾਵਗ ਸੁਧ ਸਮੂਹ ਸਿਧਾਨ ਕੇ,
ਦੇਖ ਫਿਰਯੋ ਘਰਿ ਜੋਗ ਜਤੀਕੇ।

ਆਦਿ । ਪਹਿਲੇ ਪੰਜੇ ਸਵਈਏ ਲਿਖੇ ਹਨ–

ਅਰਥਾਤ–ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਜਨੇਊ ਤੋੜ ਦਿਤਾ। ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨਣੇ ਉਚਿਤ ਖਿਆਲ ਕੀਤੇ ਅਣੋਖਾ ਜਿਹਾ ਰੂਪ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਦੋ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰਾਂ ਗਾਤਰੇ ਸਜਾ ਲਈਆਂ।ਕਰਦ ਚੱਕ੍ਰ ਤਮੰਚਾ(ਪਿਸਤੌਲ)ਤੇ ਕਮਾਣ ਆਦਿ ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਸ਼ਸਤਰ-ਅਸਤ੍ਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਏ। ਅਰ ਦਸਤਾਰ ਹਥ ਕੁ ਭਰ ਉਚੀ (ਦੁਮਾਲੇ ਦਾਰ) ਸਜਾਉਣ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਬਣਾ ਲਿਆ। (ਸਲਾਮ) ਦੀ ਥਾਂ 'ਫਤਿਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ' ਨੀਯਤ ਕੀਤੀ ਸੰਝ ਸਵੇਰੇ ਬਾਂਗ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਬਦ ਅਕਾਲ ! ਅਕਾਲ !! ਗਜਕੇ ਗਜਾਉਣਾਂ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਰਖ ਲਿਆ ।

ਪਹਿਲ ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸਾਮਾਨ ਰੂਪ-ਧਾਰੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ (ਸਜਾਏ) ਅਰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਤੇ ਏਕਤਾ ਵਾਸਤੇ ਧਾਰਮਕ ਰਸਮਾਂ ਤੇ ਨਿਯਮ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਵੇਰਵੇ ਅਨੁਸਾਰ:—

ਆਪਣੇ ਚਰਨ ਧੋਤੇ ਉਸ ਜਲ (ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ) ਵਿਚ ਮਿਠਾ ਮਿਲਾਇਆ ਤੇ ਕਰਦ ਕਰ–ਕਮਲਾਂ ਵਿਖੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਫੇਰੀ। ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਰਚੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪੰਜ ਮੰਤ੍ਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਖਾ ਦੇ ਸਵੱਯੇ ਪੜ੍ਹਕੇ ਦਮ ਕੀਤਾ (ਫੂਕਾਂ ਮਾਰੀਆਂ)।

[ਸਿਖ ਇਤਹਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ ਪੰਨਾ ੧੧–੧੨]

ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਾਰੀ ਹਨ ਸਭ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦੇ ਥਾਂ

ਕੂਰਦ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਫੇਰਨਾ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਇਕ ਵੀ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਖੰਡਾ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ। ਕਰਦ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਕਿਹੜੀ ਪੜ੍ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾਹੀਂ ਇਹ ਹੁਕਮ ਵੀ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਕਿਤੇ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਇੰਵ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਤਿਆਰ ਕਰਿਆ ਕਰਨ ਤੇ ਇਹ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ 'ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਤਰ' ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ—(੬) ਲਗ ਭਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤ ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਸੁਧਰਮ ਮਾਰਗ' ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸੰਤ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਨ ੧੯੨੩ ਈ: ਵਿਚ ਛਪਵਾਇਆ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦੂਜੇ ਅਧਿਆ ਵਿਚ ਦੇਵੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਤੇ ਸੀਸ-ਭੇਟ ਕਉਤਕ ਵਰਤਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਐਉਂ ਵਰਨਿਆਂ ਹੈ:—

"ਪੁਨ੍ਹਾਂ ਕਨਾਤ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਨਿਕਾਸੇ।
ਪਾਂਚੋਂ ਕੋ ਏਕਠ ਬਠਾਯਾ।

ਅਰ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਲਾਂਗਰੀਆਂ ਕੋ ਦੀਆ, ਕਹਾ! "ਤਿਆਰ ਕਰੋ" ਤਿਸੀ ਸਮੇਂ ਸਭ ਦੇਵਤਾ ਆਨ ਇਸ-ਥਿਤ ਭਏ ਅਪਨਾਂ ਅੰਸ ਸਭ ਦੇਵਤ ਭਏ:—

ਮੰਤ੍ਰ '੧ਓ ਸਤਿਨਾਮ..........' ਉਪਦੇਸ ਸਕਤਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀਆ ਔਰ
ਜੰਤ੍ਰ-"ਵਾਹਿਗੁਰੂ" ਮੋਹਨ ਵਸੀ ਕਰਨ ਤੇ ਦੀਆ।

ਤੇਤ੍ਰ—ਜਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਾਸਤੇ ਵਰਣ ਚਿਤ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤੇ ਚਿਤ ਭਇਆ।

ਮਿਸਟਾਨ—ਇੰਦ੍ਰ, ਬੁਧੀ ਮੀਠੀ ਰਹੈ ਨਮਿਤ ਦੀਆ ਅਤ।

ਲੋਹ-ਪਾਤ੍ਰ—ਜਮਰਾਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੇ ਪਾਵਣੇ ਨਮਿਤ ਦੀਆ।

ਲੋਹ ਕਰਦ—ਕਾਲੀ ਜੀ ਦਈ ਜੁਧ ਵਾਸਤੇ।

ਕੇਸ—ਦੇਵੀ ਚੰਡੀ ਜੀ ਦੀਏ।

ਸਿੰਘਨਾਮ—ਸਿੰਘ ਬਾਹਨ ਨੈ ਦੀਓ।

ਕਾਛ—ਹਨੂੰਮਾਨ ਜੀ ਦੀਨੀ।

ਜਪੁਜੀ—ਮੁਕਤਿ ਤੇ ਪਾਠ ਦੀਆ।

ਅਨੰਦ—ਚਿਤ ਸ਼ਾਂਤਿ ਤੇ, ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਜੀ ਦੀਨਾ।

ਚੌਪਈ—ਔਰ ਸਵਈਏ ੧੦-ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਚਿਤ ਜੁਧ ਦੇ।

ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਤੇ ਦੀਏ ਸਿਖੋਂ ਕੋ।"

ਅਗੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੀਆਂ ਚੀਜਾਂ ਦਿਤੀਆਂ; ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਕੋਈ ਮਹਾਂ ਦੇਵ ਨੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਸੰਤ ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਜੀ "ਲੋਹ ਕਰਦ-ਕਾਲੀ ਜੀ ਦਈ ਜੁਧ ਵਾਸਤੇ" ਲਿਖਕੇ ਫਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖੰਡੇ ਦਾ ਬਣਾ ਦਿਤਾ। ਸਾਡੇ ਲਿਖਾਰੀ ਕਰਦ ਨੂੰ ਹੀ 'ਖੰਡਾ' ਦਸੀ ਗਏ ਹਨ। ਅਗੇ 'ਸੁਧਰਮ ਮਾਰਗ' ਦੇ ਕਰਤਾ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

"ਤਬ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਹੁਕਮ ਦੀਆ 'ਸਤਗੁਰ ਕੇ ਜਲ

ਕੀ ਗਾਗਰ ਭਰ ਲਿਆਵੋ' ਸੋ ਜਲ ਲੈ ਆਏ ਓਸ ਸਮੇਂ ਦੇਵੀ ਜੂ ਕੀ ਕਰਦ ਸਾਥ ਪਾਚੋਂ ਸ਼ਸਤਰ ਲੋਹ ਕੀ ਗਾਗਰ ਮੈਂ ਪਾਏ। ਪੰਜ ਸ਼ਸਤਰ ਨਾਮ-੧ ਕਰਦ ੨ ਚੱਕਰ ੩ ਕਟਾਰ ੪ ਤੀਰ ੫ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ।ਤਬ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਦ ਕੋ ਹਲਵਾਇਆ ਅਪਨੀ ਓਰ ਜਪੁਜੀ ਆਦਿਕ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜਹ। ਓਸ ਸਮੈਂ ਰਾਮ ਕੋਰ ਖਿਤਾਬ 'ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ' ਸਿਤਾਬੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੋ ਜਾਇ ਕਹਾ ਜੋ "ਸਾਹਿਬ ਪੰਥ ਰਚਨੇ ਲਾਗੇ ਹੈਂ। ਕੇਵਲ ਜਲ ਮੈਂ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਫੇਰਤੇ ਹੈਂ। ਪੰਥ ਤਮੋਂ ਗੁਣੀ ਹੋਇਗਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਕੋ ਕੋਈ ਕਹਿਤਾ ਨਾਹੀਂ ਤੁਮ ਬੀਚ ਰਸ ਪਾਵੋ !" ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਪਤਾਸੇ ਗਾਗਰ ਮੈ ਡਾਰੇ ।ਤਬ ਸਾਹਬ ਪ੍ਰਸੰਨ ਭਏ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਭਲਾ ਕੀਆ ਰਸ ਪਾਇਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਿ ਕਰਦ ਜੁਗਤ ਪਾਚੋਂ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਆਪਨੇ ਮੁਖ ਮੈਂ ਨਿਚੋੜੇ (ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਸਨ ਕਿ ਬਸਤ੍ਰ) ਉਚਾਰਾ:—"ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ" ਇਸ ਭਾਂਤ ਕਹਿ ਕਹਿ ਨੇਤ੍ਰੋਂ ਮੇਂ ਡਾਟੇ। ਪੁਨ ਕੇਸੋ ਮੈਂ ਪਾਏ। ਤਿਸ ਸਮੇਂ ਉਠ ਕਰਿ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਕੋ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਜਾਨ ਕਰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਆ। ਆਪ ਤਖਤ ਪਰ ਬੈਠੇ।"

ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ ਕਿ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਕਿਥੇ ਸੀ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਨਮਸ਼ਕਾਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਸੰਤ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਝਗੜਾ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਟੇ ਵਿਚ ਬਨੌਣ ਦੀ ਥਾਂ ਗਾਗਰ

ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵੀ ਕੱਲੀ ਕਰਦ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੰਜ ੧ ਕਰਦ ੨ ਚੱਕਰ ੩ ਕਟਾਰ ੪ ਤੀਰ ੫ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ ਵੀ ਉਸ ਗਾਗਰ ਵਿਚ ਪਾਏ। ਜੇ ਇਸ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗਾਗਰ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਤਹਾਸਕ ਪਤਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਜੀ ਸਰਦਾਰ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

(੭) ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮੀਰਾ ਕੋਟੀਏ ਸਰਦਾਰ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਪੋਤ੍ਰੇ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਜਥੇਦਾਰ 'ਮਿਸਲਕਰੋੜੀਆਂ' ਦੇ ਦੋਹਤ੍ਰੇ ਸਰਦਾਰ "ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੰਗੂ" ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿੰਨਾਂ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੮੯੮ ਬਿ: ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੇ ਬੜੇ ਨਵੇਂ ਨਰੋਏ ਸਮਾਚਾਰ ਲਿਖ-ਮੁਕਾਏ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਰਖਕੇ ਸੰਨ ੧੯੧੪ ਈ: ਵਿਚ "ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ" ਨੇ ਛਾਪਿਆ ਹੈ, ਭੰਗੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਲਾਗ ਲਪੇਟ ਦਰੁਸਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੇ 'ਪੰਥ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦੀ ਸਾਖੀ' ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

ਚੌਪਈ—

ਪਾਹੁਲ ਖੰਡੇ ਤਯਾਰ ਕਰਵਾਈ।
ਜਲ ਮਧ ਆਨ ਮਿਠਾਈ ਪਾਈ ੧।
ਤਿਹ ਮਧ ਰਾਖੀ ਕਰਦ ਗਡਾਇ।

ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਖੀ ਕਰਦ ਧਾਰੇ ਦਾਇ ।੬ ।
ਦੋਹਰਾ—
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿਨਾਮ ਕਹਿਓ
ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਉਚਾਰ ।
ਅਕਾਲ ਅਕਾਲ ਜਾਪ ਕਰ
ਤੋਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਜ ਧਾਰ । ੭ ।
ਚੌਪਈ—
ਪ੍ਰਿਥਮ "ਭਗੌਤੀ ਵਾਰ" ਜੁ ਪੌੜੀ ।
ਪੜ੍ਹ ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਆਪ ਸਤਿਗੁਰ ਜੋੜੀ
"ਨੌ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਅਨ ਲਈ ਧਿਆਇ ।
ਅਬ ਦਸਮਨ ਪਰ ਹੋਈਂ ਸਹਾਇ ।"੮।
ਬਹੁੜ ਸਵੱਯੇ ਬੱਤੀ ਉਚਾਰੇ ।
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖੋਂ ਸਵਾਰੇ ।
ਤੇਜ ਤੇਜ ਜੋ ਚੰਡੀ ਬਾਣੀ
ਸੋਊ ਪਾਹੁਲ ਕੇ ਮਧੈ ਠਾਣੀ । ੯ ।

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ

"ਖਗ ਖੰਡ ਬਿਹੰਡੰ ਖਲ ਦਲ ਖੰਡੰ
ਅਤਿ ਰਣ ਮੰਡੰ ਬਰ ਬੰਡੰ ।
ਭੁਜ ਦੰਡ ਅਖੰਡੰ ਤੇਜ ਪ੍ਰਚੰਡੰ
ਜੋਤਿ ਅਮੰਡੰ ਭਾਨ-ਪ੍ਰਭੰ ।
ਸੁਖ ਸੰਤਾ ਕਰਣੰ ਦੁਰਮਤਿ ਦਰਣੰ
ਕਿਲ ਵਿਖ ਹਰਣੰ ਅਸਿ ਸਰਣੰ ।
ਜੈ ਜੈ ਜਗ-ਕਾਰਣ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਉਬਾਰਣ

ਮਮ ਪ੍ਰਿਤ ਪਾਰਣ ਜੈ ਤੇਰੀ।"

ਦੋਹਰਾ—

ਪ੍ਰਿਥਮ ਅੰਚਰੀ ਭਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਉਨ ਲਲਕਾਰ।
ਸਨਮੁਖ ਨੇਤ੍ਰ ਰਖਵਾਇ ਕਰ
ਦਈ ਮਧ ਮੋਂ ਡਾਰ। ੧੦।

ਚੌਪਈ—

"ਅਕਾਲ! ਅਕਾਲ!!" ਕਰ ਜਾਪ ਜਪਾਈ।
"ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰ ਫਤੈ" ਬੁਲਾਈ।
ਪੁਨ ਪੰਚ ਪੰਚ ਸੀਸ ਅੰਚਰੀ ਪਾਇ।
ਪੰਚ ਪੰਚ ਪੰਚਨ ਦਈ ਛਕਾਇ। ੧੧।
ਇਕੈ ਸੁਨਾਰੈ ਸਭੀ ਰਲ਼ਾਇ।
ਭਿੰਨ ਭੇਤ ਕਛੂ ਰਖਨ ਨਾ ਪਾਇ।
ਚਾਰ ਬਰਨ ਔ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚਾਰ।
ਜਨੇਊ ਟਿਕੋ ਦੀਯੋ ਉਤਾਰ।੧੨।

ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਹਿਲੋਂ—

(੧) ੧ਓ ਸਤਿਨਾਮ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ, ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ "ਅਕਾਲ! ਅਕਾਲ!!" ਦਾ ਜਾਪੁ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ—

(੨) ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗੌਤੀ ਜੀ ਕੀ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ—"ਪ੍ਰਿਥਮ ਭਗਉਤੀ ਸਿਮਰਕੈ" ਪੜ੍ਹਕੇ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਸਹਾਈ ਹੋਣ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਾਂ—

(੩) "ਸਤ ਸਦੈਵ ਸਰੂਪ ਸਤ ਬ੍ਰਤ" ਵਾਲੇ

ਬੱਤੀਹ ਸ੍ਵੈਯੇ ਪੜ੍ਹੇ। ਉਪ੍ਰੰਤ–

(੪) ਚੰਡੀ ਦਾ 'ਤੇਜ ਤੇਜ' ਬਾਣੀ 'ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ' ਯਾ "ਚਰਿਤ੍ਰ"। ਤੇ–

(੫) 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਅਰੰਭਕ ਮੰਗਲ਼ ਵਾਲਾ "ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ" ਉਚਾਰਣ ਕਰਕੇ "ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ।"

[ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ ਪੰਨਾ ੧੫-੧੬

ਜਦ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਫ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ— "ਤਿਹ ਮਧ ਰਾਖੀ ਕਰਦ ਗਡਾਇ।" ਫਿਰ ਕਰਦ ਤੋਂ ਖੰਡਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਿਆ? ਭੁਲਾ ਇਹ ਤੇ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਲਾਲਾ ਖੁਸ਼ ਵਕਤ ਰਾਇ" ਖੰਡੇ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕੇ, ਪਰ ਮੀਰਾਂ ਕਟੀਏ ਸ਼ਹੀਦ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਮਿਸਲ ਕਰੋੜੀਆਂ ਦਾ ਦੋਹਤ੍ਰਾ ਸਰਦਾਰ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਤੇ 'ਕ੍ਰਿਪਾਨ' ਤੇ 'ਖੰਡੇ' ਦਾ ਭੇਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਓਹ ਵੀ 'ਤਿਹ ਮਹਿ ਰਾਖੀ ਕਰਦ ਗਡਾਇ।" ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਤਦ ਸ਼ੱਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਗੁੰਜੈਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ 'ਖੰਡ' ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ 'ਕਰਦ' ਦਾ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਭੰਗੂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਬਾਣੀ ਵੀ ਤੇਜ-ਤੇਜ "ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ" ਜਾਂ "ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ" ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਸਵੱਯੇ ੧੦ ਦੇ ਥਾਂ ਬੱਤੀ ਪੜਨ ਦੀ ਦੱਸ ਹੀ ਪੌਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਬਾਣੀਆਂ "ਜਪ" "ਅਨੰਦ" ਤੇ 'ਚੌਪਈ' ਦਾ ਉਕਾ ਹੀ

ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਿਸਤੋਂ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਇਸੇ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਨੌ ਨਿਹਾਲ ਦਸ ਰਿਹਾ ਹੈ।

'ਇਤਹਾਸਕ ਪਤ੍ਰ' ਦੇ ਲੇਖਕ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ—"੮-ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਕਵੀ ਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਆਪ ਨੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ' ਸੰ: ੧੯੦੦ ਬਿ: ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੀ ਰੁਤਿ ਤੀਜੀ ਦੇਉਨੀਹਵੇਂ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਐਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—

ਚੌਪਈ—ਤਿਹ ਛਿਨ ਇਕ ਬਾਸਨ ਮੰਗਵਾਵਾ।
ਸਤੁਦ੍ਰਵ ਕੋ ਜਲ ਸੁਚਿ ਅਨੁਵਾਵਾ।
ਨਿਜ ਆਗੇ ਰਖਵਾਵਨਿ ਕੀਯੋ।
ਜੋ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਸ੍ਰੀ ਦੇਵੀ ਦੀਯੋ।੧੨।
ਤਾ ਮਹਿ ਲਗੇ ਫੇਰਨੇ ਸ੍ਵਾਮੀ।
ਬਦਨ ਬਦਤ ਬਾਨੀ ਅਭਿਰਾਮੀ।
'ਜਪੁਜੀ' ਪਾਠ ਪ੍ਰਥਮ ਕਰ ਲੀਨਾ।
ਬਹੁਰ ਸ੍ਵੈਯੇ ਪਢਿਯੋ ਕੀਨਾ।
ਪੌੜੀ ਪਾਂਚ 'ਅਨੰਦ' ਪਢਯੋ ਹੈ।
'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਮਹਿ ਬਹੁ ਤੇਜ ਬਢਯੋ ਹੈ।੧੬।

(ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਚਿੜੇ ਚੁੰਞਾਂ ਭਰ ਭਰ ਪੀ ਗਏ, ਤੇ ਲੜਿ ਮੋਏ)

ਬਹੁਰ ਪਢਤ ਫੇਰਤ ਸੁ ਕ੍ਰਿਪਾਨਾ।
ਤਾ 'ਅੰਮ੍ਰਤ' ਸੋ ਤੇਜ ਨਿਧਾਨਾ।

[ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ ਪੰਨਾ ੧੭

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਹਾ ਮਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨ 'ਕ੍ਰਿਪਾਨ' ਤੇ ਖੰਡੇ' ਦਾ ਭੇਦ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾਂ ਇਕ ਸਖਤ ਹਿਮਾਕਤ ਹੀ ਹੈ। ਓਨਾਂ ਤੇ ਸਗੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਨਿਰਣਾਂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ :—

"ਜੋ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਸ੍ਰੀ ਦੇਵੀ ਦੀਯੋ।.....ਤਾਮਹਿ ਲਗੇ ਫੇਰਨੇ ਸ੍ਵਾਮੀ" ਜਿਹੜੀ 'ਕ੍ਰਿਪਾਨ' ਦੇਵੀ ਜੀ ਨੇ ਦਿਤੀ ਸੀ ਓਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਫੇਰਨ ਲਗੇ' ਬਾਣੀ ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਪੜ੍ਹੀ। 'ਜਪੁਜੀ' 'ਸ੍ਵੈਯੇ' ਤੇ 'ਅਨੰਦ' ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਜਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸਾਰੇ ਇੰਵ ਹੀ ਵਖੋ ਵਖ ਦਸਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਇਕ 'ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ' ਨਾਮੀ ਗ੍ਰੰਥ 'ਸਿਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ' ਨੇ ਸੰਪਾਦਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਭੂਮਕਾ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਜਾਹਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਇਕ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ 'ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ' ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਬਖਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਸਾਰਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ

ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਹ ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ ਦੂਜਾ ਇਸਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵੀ ਓਹ ਨਹੀਂ ਜਿਸਦਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਚਲਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਣ ਸਮੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਜਾਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦਾ ਜਨੇਊ ਪਹਿਨਾਣਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਤੀਜਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਮੇ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਜਰਾਬਾਂ ਸਮੇਤ ਪਜਾਮੇ ਇਕ ਬਸਤ੍ਰ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:–
"ਪਹਿਲਾ ਦੇ ਕੜਾਹ ਕਰੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਾ ਫਿਰ ਨਾਰੀਅਲ ਸਵਾ ਰੁਪਇਆ ਭੇਟ ਰਖੇ। ਫੇਰਿ ਓਹ ਪ੍ਰਾਨੀ ਨਵੇਂ ਕਪੜੇ ਪਹਨੇ। ਅਰ ਪਗੜੀ ਜਾਮਾ ਸਫੈਦ ਪਹਿਰੇ ਅੰਗਲ ਬੰਦੀ। ਉਸ ਉਪਰਿ ਕਛ ਪਹਰੇ ਸਪੇਦ ਸੁਥਨ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਕਮਰ ਤਕ ਮੌਜਿਆਂ ਦੀ ਤਰਹ ਸਿਵਾਇ ਪਹਿਣੇ, ਚੂੜੀ ਕੋਈ ਵਿਚ ਪਵੈ ਨਹੀਂ–"
(ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ ਪੰਨਾਂ ੨੫)

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਮੇ ਕਛਹਿਰੇ ਉਪਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਪੜਾ ਪਜਾਮਾ ਆਦਿ ਪਹਿਰਨ ਦੇ ਹਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜੇ ਕਿਸ ਪਜਾਮਾ ਪਾਇਆ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਮੇਂ ਉਤਾਰਕੇ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਓਹ ਏਡਾ ਸਤਕਾਰਦੇ ਹਨ ਉਸਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਤੇ ਅਮਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕਰਦੇ, ਜਦ ਕਿ ਓਹ ਮਰਯਾਦਾ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਯਗ ਹਵਨ ਦੀ ਮੁੜ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਜਨੇਊ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ...........ਅਰ ਪ੍ਰੇਮ-ਜਨੇਊ ਲੋਹੇ ਦਾ ਅਥਵਾ ਸੁਇਨੇ ਕਾ ਰੰਗ ਕਰਾਇ ਲਏ। ਅਰ ਜੋ ਸੋਇਨੇ ਦਾ ਪਾਏ, ਤਾਂ ਭੀ ਇਕ ਦੋ ਤਾਰਾਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਅਮੇਜ਼ ਕਰੇ, ਸੋਇਨੇ ਦਾ ਰੰਗ ਕਰਕੇ ਪਹਿਰਾਈਐ-"

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਨੇਊ ਆਦ ਦੇ ਬੰਧਨਾ ਵਿਚ ਸੰਤ-ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਪਾਇਆ। ਓਹਨਾਂ "ਪੰਜੇ-ਕੱਕੇ" ਹੀ ਧਾਰਨ ਕਰਾਏ ਹਨ, ਹੋਰ ਜੜਾ ਜਨੇਊ ਨਾ ਲੋਹੇ ਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੋਨੇ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਾਇਆ। ਹਾਂ "ਅਗਲ ਬੰਦੀ" ਜਿਸ ਨੂੰ "ਛੋਕਲੀਆ ਕੁੜਤੀ" ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਓਸਦੇ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਰਵਾਜ ਅਜ ਤੀਕ ਵੀ ਹੈ। ਪਰ ਓਹ ਗੋਡਿਆਂ ਤੋਂ ਉਚੀ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਘਰਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਚਲਣ ਹੈ ਕਿ-"ਗੋਡੇ ਤੋਂ ਤ੍ਰੈ ਉਂਗਲ ਕਛਹਿਰਾ ਉਚਾ ਰਹੇ। ਕਛਹਿਰੇ ਤੋਂ ਤ੍ਰੈ ਉਂਗਲ ਕੁੜਤਾ ਉਚਾ ਰਹੇ" ਕਿਉਂਕਿ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਹੈ ਕਿ "ਗੋਡੇ ਢਕਣੀ ਕਛ ਨ ਪਹਿਰੇ ਜੋ ਪਹਿਰੈ ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ" ਫਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਪਜਾਮਾ ਉਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਵੈਸੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਪਜਾਮਾ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਓਹ ਪਜਾਮਾ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੂੜੀ ਕੋਈ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੰਗੀ ਨੂੰ ਬ੍ਰਗ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਚੁਸਤ ਪਜਾਮਾ ਚੂੜੀਦਾਰ

ਦੇ ਮਹੰਤ ਸਨ। ਆਪ ਪੂਰਨ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਖੋਜੀ ਸਨ। ਜਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ-ਕਾਰ ਤੇ ਕਵੀ ਸ੍ਰੀ ਪੰਡਿਤ ਅਯੁਧਿਆ ਸਿੰਘ ਉਪਾਧਿਆਏ ਆਪਣਾ ਵਿਦਿਆ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਓਨਾਂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:—

"।੩।" ਮਧਯ ਭਾਗ ਕਰ ਜੂਰੋ ਕੇਸਨ ਖੜਗ ਜਨੇਊ ਪਾਯੋ । ਕਮਰ ਕਸਾਇ ਜੁਰਾਇਦੁਊ ਕਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਚਰਾਯੋ ; ਪਠਾਯੋ ਪਾਠ ਜਪਜੀ ਅਰ ਜਾਪਜੀ ਆਪ ਸਵੈਯਾ ਅਨੰਦ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਓ ਤਿਆਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਰ ਅਜਰ ਜਰਨ ਜਗ ਮਾਨਦ ।

(ਗੁਰਬਿਲਾਸ, ਬਾਵਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ੧੫੮)

ਬਾਵਾ ਜੀ 'ਚੌਪਈ' ਛਡ ਹੀ ਗਏ ਹਨ ਚਾਰ ਬਾਣੀਆਂ ਓਹ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਨੰਦ ਸਾਰਾ ਕਿ ਪੰਜ ਪੌੜੀਆਂ ਆਦਿ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ "ਇਤਿਹਾਸ ਪੱਤਰ" ਦਾ ਲੇਖਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ—"ਇਸ ਸਾਰੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਪਚਵੰਜਾਹ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਮੌਕੇ, ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੋ 'ਖੰਡੇ' ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛਕਾਂਕਿਆ, ਉਹ ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਬਾਟ ਵਿਚ ਸਤਿਲੁਜ ਨਦੀ ਦਾ ਸੁਚਾ ਜਲ ਤੇ ਪਤਾਸੇ ਪਾਕੇ, ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਨਾਲ 'ਜਪ' 'ਅਨੰਦ' ਤੇ 'ਚੌਪਈ' (ਹਮਰੀ ਕਰੋ ਹਾਥ ਦੇ ਰਛਾ। ਤੋਂ ਦੁਸ਼ਟ ਦੋਖ

ਤੇ ਲੋਹ ਬਚਾਈ ਤੱਕ) ਗੁਰ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਮਹਾਂ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਕੇ, ਅਰੁ ਉਸ ਪੁਰ ਆਪਣੀ ਜਾਦੂ-ਅਸਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਇਕ-ਟੱਕ ਧਿਆਨ ਧਰਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ" (ਇਤਿਹਾਸਕ--ਪਤ੍ਰ ਪੰਨਾਂ ੨੪ ਪੈਰਾ ੨)

ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈਕਿ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਤਿੰਨਾਂ ਬਾਣੀਆਂ 'ਜਪ' 'ਅਨੰਦ' ਚੌਪਈ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਜੋ ਅਜ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ। ਸਗੋਂ ਇਸੇ ਪੈਰੇ ਵਿਚੋਂ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ—"ਲੇਕਿਨ ਬਾਦਾਂ–ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾਕੇ ਯਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਅੰਤਰ ਧਿਆਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ 'ਗੁਰਮਤਾ' ਸੋਧਕੇ, 'ਜਾਪ' ਤੇ ਸ੍ਵੈਯੇ ੧੦ (ਸਰਾਵਗ ਸੁਧ ਸਮੂਹ ਸਿਧਾਨ ਕੇ) ਭੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ 'ਮਹਾਂ ਮੰਤ੍ਰ' ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਚੂੰ ਕਿ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਰਲਕੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾਂ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਂ ਦੀ ਰਸਨਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਭੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਠਹਿਰਿਆ।" (ਇਤਿਹਾਸ-ਪਤ੍ਰਕਾ ਪੰਨਾ ੨੪ ਪੈਰਾ ੨)

ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਿਖ ਹਿਸਟ੍ਰੀ ਰੀਸਰਚ ਸਕਾਲਰ, ਤੇ 'ਸਿਖ ਰੈਂਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ' ਦੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇ-

ਰੀਅਨ ਸਾਹਿਬ ਹਨ ਤੇ ਇਸ 'ਪਤ੍ਰ' ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸਿਖ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਸ. ਸ. ਸਰਮਖ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਅਮੋਲ' ਹਨ। ਸਿਖ ਹਿਸਟ੍ਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਡਾਕਟਰ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇਵਲ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਈਮਾਨ ਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ–ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਅਜੋਕੀ ਮਰਯਾਦਾ ਓਹ ਨਹੀਂ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਸੀ ਸਗੋਂ ਓਹ ਹੈ ਜੋ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ 'ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰ ਧਿਆਨ ਹੋ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ' ਗੁਰਮਤਾ ਸੋਧਕੇ ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ।

ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ 'ਮੰਤ੍ਰ ਰੂਪ ਹੈ। 'ਮੰਤ੍ਰ' ਵਿਚ ਵਾਧ ਘਾਟ ਕਰਨਾ 'ਮੰਤ੍ਰ' ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਹਰਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅਜ ਤੀਕ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਮਜ਼ਬ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚੱਲੜ ਮੁਢਲੇ, ਨਿਯਮ ਵਿਚ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਫਿਰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਸਾਹਿਬਾਂ ਇਹ ਆਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੰਜ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਸਹੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦਸ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜੇ ਗੁਰਮਤਾ ਸੋਧਕੇ ਮੁਢਲੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਦ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਲ ਨੂੰ ਜੇ ਕੁਝ ਪੱਛਮੀ ਫੇਸ਼ਨ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਆਏ ਸਿਖ ਨੌ-ਜੁਆਨ ਇਹ 'ਗੁਰਮਤਾ' ਕਰ ਲੈਣ ਕਿ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਸਿਖ ਰਹਿਆ ਜਾ

ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਦ ਓਹ ਹੱਕ ਬਜਾਨਬ ਹਨ। ਜੇ ਇਕ ਮਰ-ਯਾਦਾ, ਮਰਯਾਦਾ ਵੀ ਓਹ ਜੋ ਸੱਭ ਤੋਂ ਉਚੇਰੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਸਰਵੋਪਰੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤੇ ਨਾਲ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ?

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗੁਰਮਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਅਜੇਹਾ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਜੋ ਮਰਯਾਦਾ ਹੈ, ਖੰਡੇ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਤੇ ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਪਰਚਲਤ ਹੈ ਇਸਦਾ ਚਲਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਬਾਰ੍ਹਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ:-

"ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਸਕੇਸ਼ ਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਸੁਚ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬਸਤ੍ਰ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਕੜਹਿਰੇ ਨਾਲ ਬੀਰਾਸਨ ਬੈਨਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ੧ ਜਪੁ ੨ ਜਾਪੁ ੩ ਸਵੈਯੇ (ਸਰਾਵਗ ਸੁਧ ਸਮੂਹ ਆਦਿ ੧੦) ੪ ਚੌਪਈ ੫ ਆਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਪੜ੍ਹਕੇ ਗਾਤ੍ਰੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਸਜਾਕੇ ਪੰਜ ਕਕੇ ਧਾਰਨ ਕਰਾਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਣ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਅਜ ਤੀਕ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ"।

ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਰ ਵਿਵਾਦ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਸੰ: ੧੮੫੭ ਈ: ਸੰਮਤ ੧੯੧੪ ਦੇ ਸਮੇਂ ੧ ਵੈਸਾਖ ਨੂੰ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪੁਰਬ ਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਇਆ ਤੇ ਮਰ-

ਯਾਦਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤੀ । ਬਾਕੀ ਹੋਰ ਸਿਖ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅੱਜ ਵੀ ਇਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਖੋ ਵਖਰੀ ਹੀ ਹੈ ਕੋਈ ੩੨ ਸਵੈਯੇ ਤੇ ਚੌਪਈ ਪ੍ਰਣਵੋ ਆਦਿ ਏਕੰਕਾਰਾ ਪੜਦੇ ਹਨ ਕੋਈ ਹਮਰੀ ਕਰੋਂ ਹਾਥ ਦੈ ਰਛਾ ਤੇ ਅਨੰਦ ਦੀਆਂ ੪੦ ਪੌੜੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਗੱਲ ਕੀ ਸਿਵਾਇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਕੀ ਇਕ ਮਰਯਾਦਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਹੈ ਓਹ ਓਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਸੰਤ ਦੇ ਦਿਨ ਔਣ ਵਾਲੇ ਬਾਰ੍ਹਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਖੰਡੇ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦਾਤੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਰਯਾਦਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਦੀ ਸਾਰੇ ਸਿਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਹੁਤ-ਬਹੁਤ ਵਧਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ।

-:-o-:-

ਨਵਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪ੍ਰੈਸ ੧੬੯੧ ਪਹਾੜ ਗੰਜ ਨਵੀ ਦਿਲੀ-੧